

Лекція 2. Теорія політичної влади і владних відносин

План

1. Сутність політичної влади.
2. Механізм здійснення влади в суспільстві.
3. Функціонування влади в Україні.

1. Поняття влади є одним із центральних в політичних науках. Воно дає ключ до розуміння природи політики, політичної системи та її інститутів.

Влада – це основний елемент, що пов’язує політичну систему суспільства в єдине ціле. Саме влада визначає природу політичної системи, виражає волю соціально-політичних суб’єктів. Стан економіки, розвиток культури, вирішення різного роду соціальних проблем тісно пов’язується зі станом влади, рівнем її організації, реальною поведінкою людей наділених владою. Боротьба за владу історично супроводжує політичне життя суспільства. Тільки влада може забезпечити порядок, тобто приведення поведінки суб’єктів у відповідність з нормами цілісної соціальної системи. Влада потрібна насамперед для організації суспільного виробництва, яке немислиме без підкорення всіх його учасників єдиній волі.

Політика як суспільно-політичне явище характеризується **прямим зв’язком з владою і діяльністю щодо її здійснення. Взаємовідносини між класами, націями, соціальними групами, окремими індивідами і цілими державами характеризуються, в першу чергу, вирішенням проблем влади і управління.**

Поняття "влада" в науковій літературі розуміють по-різному. Одні вважають, що влада означає здатність одного з елементів існуючої системи реалізувати свої інтереси, впливаючи на процеси, які відбуваються всередині системи. Інші стверджують, що влада – це можливість однієї групи людей впливати на інші групи. Також можна зустріти ототожнення влади з державою, або з її методами – примусом, переконанням, насиллям.

На наш погляд, найбільш адекватно характеризує поняття влади таке визначення: **влада – це здатність справляти вплив на діяльність людей за допомогою відповідних засобів – волі, авторитету, права, насилля.** Влада як суспільне явище має структурний зміст, що дає змогу її класифікувати. Виходячи із сфери дії влади можна виділити політичну, економічну та сімейну влади. (Див. схему 20).

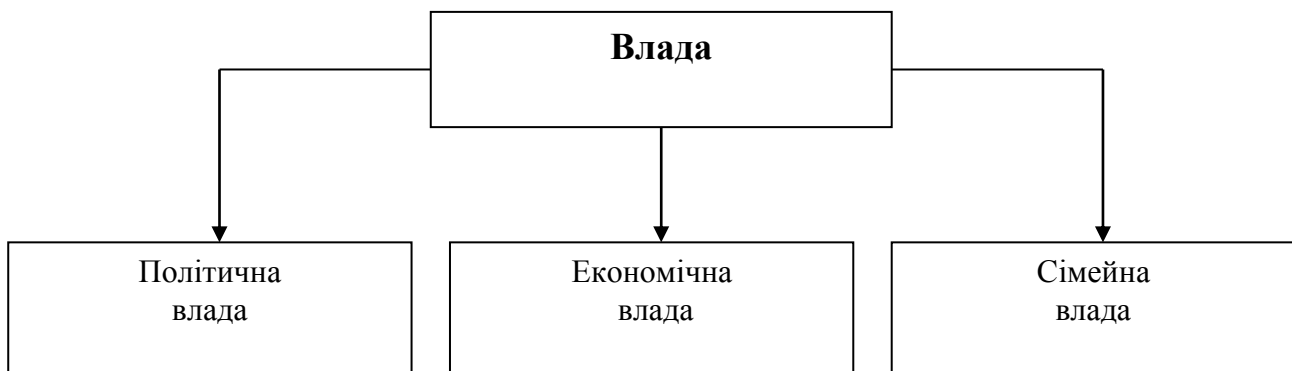

Схема 20. Основні види влади

Політична влада – це реальна здатність соціальних суб’єктів здійснювати свою волю за допомогою політики і правових норм; це такі соціальні відносини панування і

підлеглості інтересів, які ґрунтуються на соціальних перевагах та авторитеті суб'єкта влади.

Економічна влада – це зумовлені матеріальними проблемами відносини, у яких власник засобів виробництва підпорядкує своїм інтересам інших учасників виробництва спираючись на право власності.

Сімейна влада – це побудований на силі авторитету вплив одного або декількох членів родини на сімейну життєдіяльність відповідно до власних можливостей і ідеалів, в основі яких лежать суб'єктивні інтереси.

Політична влада, як один з найважливіших виявів влади, характеризується реальною здатністю групи чи індивіда проводити свою волю, що виражена в політиці. Поняття політичної влади ширше за поняття влади державної. Відомо, що політична діяльність здійснюється не тільки в межах держави, а й в інших складових частинах соціально-політичної системи: в межах партій, професійних спілок, громадських, міжнародних організацій і т. п.

Державна влада – це вид політичної влади, що має монопольне право видавати закони, обов'язкові для всього населення, яка спирається на спеціальний апарат примусу, як на один із засобів для виконання законів та розпоряджень.

Політична влада поєднує у собі два начала. Це, по-перше, можливість силового впливу однієї групи людей на інші групи, і, по-друге, це легітимність такого впливу.

Легітимність – це згода громадян з правом одних справляти визначальний вплив на інших. Будь-яка влада тільки тоді є владою, коли її постанови, накази, повеління сприймаються більшістю громадян як дійсно обов'язкові та необхідні.

Виходячи з співвідношення силового впливу і легітимності М. Вебер запропонував розрізняти види політичної влади. **Традиційна влада** – це політична влада, отримання, збереження та реалізація якої регулюються існуючими в суспільстві традиціями, звичаями, обрядами. Вона найбільш характерна для доіндустріальних суспільств. Але і в сучасній практиці зустрічаються елементи традиційної влади. Наприклад, монархія і палата лордів у Великій Британії.

Харизматична влада – влада, в основі якої лежить надзвичайний вплив видатних якостей окремих осіб – історичних діячів, релігійних пророків, полководців тощо. Вона виникає під час значних історичних подій і масових рухів. Наприклад, влада М. Ганді над індійським народом.

Бюрократична влада – влада, яка ґрунтується на міркуваннях раціональності, доцільності, користі і передбачає у своїх носіїв відповідні професійні якості. Найбільш поширена в сучасному суспільстві.

В той же час треба сказати, що можливий симбіоз цих видів влади. Так, влади А. Гітлера і Й. Сталіна поєднувала в собі елементи харизматичної і бюрократичної влади.

За місцем у владних відносинах розрізняють суб'єкти і об'єкти влади. **Об'єктом влади** є народ, який делегує її владним формуванням, після чого бере на себе зобов'язання підкорятися делегованій ним влади. Суб'єктом влади являється безпосередній носій влади, який організовує поведінку об'єкта влади владними засобами.

До джерел, на яких ґрунтується влада, належать: безпосереднє волевиявлення народу (народ безпосередньо виявляє свою політичну волю через участь у всенародних референдумах, а також у масових громадських руках), політичне панування (панування усвідомлених інтересів одних соціальних суб'єктів над інтересами інших соціальних суб'єктів), авторитет (повага, довіра, визнання авторитету суб'єкта влади, підкорення підлеглих його статусу, який визнається ними як такий). (Див. схему 21).

Джерела влади

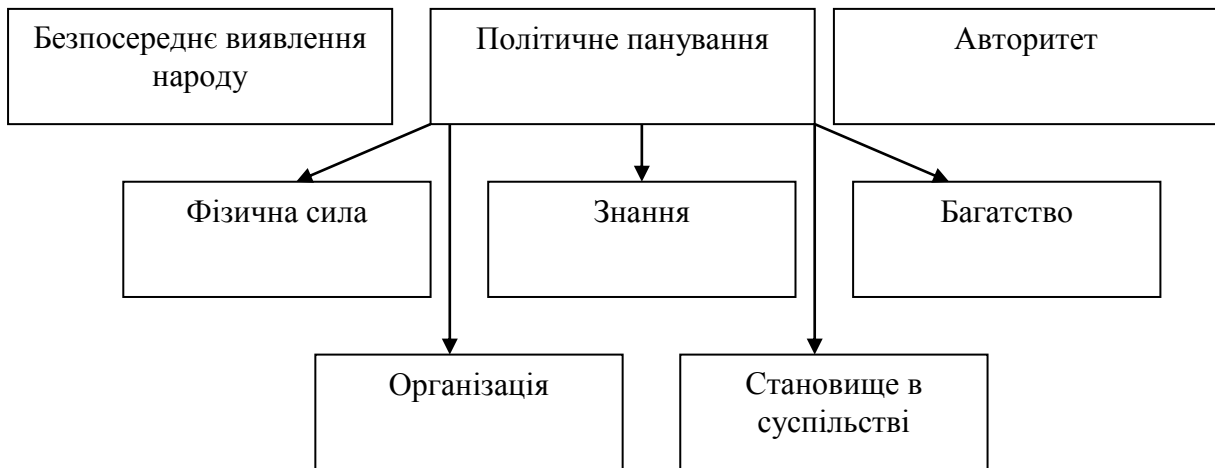

Схема 21. Джерела влади

Влада – основний засіб вияву і реалізації інтересів соціальних суб’єктів. Тому боротьба за владу, у якій формі вона не б відбувалася, суттєво впливає на все суспільство, на всі рівні та сфери його життя.

2. Для розуміння суті влади велике значення має аналіз механізму, способів та форм її організації і практичної реалізації в конкретних умовах того чи іншого суспільства або держави. Та політика, яку проводять у суспільстві правлячі групи визначає характер влади, а разом і її структуру та форми, в яких вона здійснюється.

Первісна влада, підпорядкування волі індивіда, волі колективу – це влада освячених звичаїв, традицій, це регулювання людських взаємин на основі “табу” (заборони) та ритуалів. При цій формі влади плем’я саме було владою - суб’єкт і об’єкт влади співпадали. Вся сукупність співплемінників виступає джерелом влади. Старійшини мали владу, яка спиралась на авторитет серед рядових членів племені. Така влада ґрунтується на повазі, довір’ї, та визнанні правоти старійшини, на підкоренні його визнаному статусові. Але це влада не міцна. З утратою авторитету закінчується й влада.

Поступово з розвитком історії відбувається відокремлення влади від населення, відчуження її від окремих індивідів, формування самостійних інститутів влади. Влада та функції керівництва зосереджуються в руках еліти. Апарат влади виконує роль посередника між правлячою елітою і людьми.

На цій стадії розвитку владних відносин авторитет влади перестає грати основну роль у її збереженні, на перший план виходить сила. В боротьбі за збереження, чи за завоювання влади використовуються різного роду методи. Це і пряме або опосередковане застосування сили, підкуп, шантаж, маніпулювання свідомістю, інформаційний контроль і т. д. Боротьба за владу служить полем найгостріших битв у всіх сферах суспільного життя – в політиці, економіці, культурі і на всіх рівнях соціальної організації. В політичній історії людства немає явища, яка б приносило йому стільки трагічного, забрало скільки людських життів, скільки спричинила боротьба за владу, за політичне і духовне панування.

Влада не можлива без апарату управління. На нього покладена відповідальність за управління справами суспільства. Ця функція не можлива без права прийняття рішень. Тому бюрократичний апарат є основним елементом владного механізму. Виходячи з цієї реальності бюрократія намагається привласнити собі право бути виразником загальних інтересів суспільства, хоча на практиці вона завжди намагається реалізувати свої особисті інтереси.

Головна проблема яку ставить бюрократичний апарат перед суспільством пов’язана з його автономізацією, намаганням абсолютизувати свою владу. Потяг до абсолютної влади

– характерна риса будь-якого бюрократичного апарату. А абсолютна влада це завжди свавілля і беззаконня. “Влада розбещує, абсолютна влада розбещує абсолютно” – афористично відмічав лорд Актан.

Дану проблему, як показує історичний досвід розвинутих країн, можна вирішити реалізацією на практиці чотирьох принципів організації влади: впровадження системи “стримувань” і “противаг” шляхом розподілу влади на законодавчу, виконавчу і судову; забезпечення найвищого права, яке існує в суспільстві – права людини, її суверенітету; рівності усіх людей перед владою що ґрунтується на її демократичному походженні та функціонуванні; відповідності влади і владних структур найважливішим інтересам народу; гуманізму влади як захисту нею найвищих моральних цінностей суспільства.

1. Проблема демонополізації влади і її розподілу традиційно вважається однією із найбільш фундаментальних, базових проблем побудови правової держави. Головна ідея принципу розподілу влади полягає не тільки в самому розподілі “гілок” державної влади і їхніх функцій, а насамперед, в запобіганні цілковитому зосередженню всієї суспільної влади в руках однієї політичної сили. Ш. Монтеск’є писав, що політична свобода може бути виявлена лише там, де немає зловживання владою. Для попередження цього необхідно, щоб одна влада стримувала іншу. Коли законодавча і виконавча влада з’єднуються в одному органі - не може бути свободи. Не може бути свободи і тоді, коли судова влада не відокремилась від законодавчої і виконавчої.

Самого поділу влади ще недостатньо для забезпечення суверенітету народу. Потрібні також відповідні механізми її збалансування і взаємодії. Специфіка таких механізмів великою мірою визначає і різновиди демократичних режимів. Взагалі періодична змінюваність влади, передання повноважень одними виконавцями державної і політичної влади іншим, оновлення її персонального складу – це теж один із проявів принципу розподілу влади.

Авторами концепції розподілу влади вважаються Дж. Локк, Ш.Л. Монтеск’є. Але слід наголосити, що наш земляк П. Орлик в своїй “Конституції” чітко поділяє владу гетьмана, владу ради і суду. А вперше цей принцип був реалізований на практиці в США після здобуття незалежності від Англії.

2. В наш час для багатьох країн права людини являється вищою цінністю, визнаною світовою співдружністю. Права людини поділяються на громадянські, політичні, економічні, соціальні, культурні. Практична реалізація всього комплексу прав людини - складне і всеохватне завдання, від рішення якого залежить авторитет влади в кожній окремій країні. Реалізація владних функцій за такої відповідності, ефективність влади залежить від міри досконалості та правового її забезпечення.

Історична практика свідчить, що країни, де гарантовані права людини, досягли найвищого розвитку в економіці і культурі. І навпаки, країни, де права людини порушуються владною верхівкою, мають слабку економіку, низький рівень життя, перманентні соціально-політичні конфлікти.

Тому забезпечення прав людини, їх реалізація за допомогою влади мають здійснюватись на основі удосконалення правових норм суспільства, а також реальної гарантії їхнього впливу на стан розвитку економічних, політичних і культурних сфер суспільства.

Реалізація влади тим оптимальніша, чим демократичніші механізми її функціонування, хоча на перший погляд тоталітарна організація влади видається більш ефективною. Однак відсутність демократичних основ влади позбавляє її можливості саморозвитку і тому така влада не може бути історично-перспективною, хоча і може утримуватись відносно тривалий час. І все ж абсолютне джерело влади, гарант її зростаючої ефективності - в демократичній соціально-політичній основі та економічному забезпеченні. Тільки така взаємопроникність створює реальну можливість розв’язання вікової владної проблеми – досягнення рівності всіх перед законом.

Рівність всіх членів суспільства перед законом являється важливим критерієм моральності цього суспільства. Якщо якась частина суспільства стоїть над законом, то це приводить до деморалізації всього суспільства. Влада, яка не захищає всіх людей, викликає до себе неповагу, ненависть, бажання помсти та ін. Така влада не має авторитету у населення, вона нелегітимна.

4. Об'єктивною основою ефективної реалізації влади є гуманістична сутність її політичної, економічної та духовної організації і діяльності. Саме влада на протязі історії людства історично протиставлялася гуманізму, виступала як головний засіб насильства, антигуманного панування.

В наш час принцип гуманістичної влади поступово стає не тільки ідеалом, а й метою її функціонування. Гуманізм виступає владною організацією захисту моральних цінностей суспільства, регулятивним знаряддям поведінки індивідів відповідно до цих цінностей. Більш того, останнім часом влада кваліфікується як гуманістичне формування, котре не тільки захищає моральні економічні та духовні цінності, а й разом із тим є гуманістичною необхідністю, творцем гуманізму. Загальнолюдський осуд антинародних режимів – яскраве підтвердження цього.

Таким чином, можна зробити висновок, що влада яка функціонує на основі гуманістичних принципів, в основі своєї діяльності спирається на авторитет, а насильство застосовує тільки по відношенню до антисоціальних елементів.

3. Політична система, що формується в Україні, лише тоді стане стабільною і ефективною, коли буде здатна вирішити ряд проблем, центральне місце серед яких належить організації влади на демократичних засадах.

Стаття 5 Конституції України твердить: “Україна є республікою. Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи місцевого самоврядування. Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами, або посадовими особами. Ніхто не може узурпувати державну владу”.

Рух до сучасної демократії, її принципів і форм в Україні відбувається через боротьбу як в теорії, так і на практиці. Суперечність, в основному, полягає в тому, що змінюється політична система, створюються демократичні інститути, а економічна база для функціонування демократичного режиму відсутня.

Демократичні зміни підтримує більшість народу. Проте ця довіра поступово слабшає, оскільки влада не оперативно розв'язує актуальні для суспільства проблеми. Люди за цих умов починають шукати “сильну особистість”, такого собі українського Піночета, який швидко виведе країну з економічних негараздів. Відтак виникає політична демагогія, оживають старі і виникають нові міфи, люди втрачають ініціативу, чекаючи дива.

Україна нині з величезними труднощами долає складний шлях до демократичного устрою і демократичних засад функціонування владних структур. Тільки з побудовою громадянського суспільства, на його фундаменті сформується стала політична система з чітким розподілом владних гілок.

Згідно соціологічних опитувань нинішню українську владу підтримує тільки 6-8 відсотків населення країни.

Таким чином, люди які стоять при владі в Україні – політична еліта, не має ніякого авторитету серед українського народу. Проаналізуємо причини такого катастрофічного становища.

Незалежно від характеру політичного устрою влада в кожній країні здійснюється певною групою людей – елітою. Це не тільки ті, хто формально наділені владою, а й ті, хто грає істотну роль у підготовці і реалізації політичних рішень. Політична еліта включає в себе представників комунікаційних та ідеологічних сфер. Це особи, що спрямовують діяльність засобів масової інформації, а також верхівка духовенства, провідні діячі науки,

мистецтва і культури. Вплив політичної еліти на систему владних відносин визначається розстановкою соціально-політичних сил у державі, гостротою соціальних конфліктів, формою політичного устрою. Значення має і співвідношення всередині самої еліти.

Українська еліта не змогла виконати ті завдання, які поставила перед нею історія – побудувати українську демократичну, правову і соціальну державу тому, що складалась з людей, які не були готові до такої роботи. До сучасної української еліти входять представники класичної комуністичної номенклатури, новоявлені мільярдери і мільйонери, які розбагатіли розкрадаючи колишню народну власність, а також група їх підтримки, що складається із куплених журналістів, політиків, учених і працівників культурної сфери.

Розуміючи своє тимчасове становище представники еліти всю свою діяльність направили на своє збагачення. Це привело до повної корумпованості державного апарату. Корупція проникла у всі гілки влади, паралізуючи всі намагання чесних патріотів змінити ситуацію. Намагаючись утриматись при владі сучасна політична еліта використовує аморальні методи боротьби з своїми противниками. Підкуп, маніпулювання свідомістю громадян, силові дії стали складовою частиною сучасного політичного процесу в Україні.

Вихід із такої ситуації один, це заміна політичної еліти, прихід до влади порядних професіоналів патріотів. І чим раніше це відбудеться, тим краще для народу і держави.

Базові поняття і категорії: влада, політична влада, економічна влада, сімейна влада, державна влада, легітимність, традиційна влада, харизматична влада, бюрократична влада, суб'єкт влади, об'єкт влади, політична еліта.